

Veress Endre és Bitay Árpád emlékezete

Veress Endre

1938 májusában, alig fél évvel azután, hogy Nicolae Iorga legkiválóbb magyar munkatársának, Bitay Árpádnak a kezéből tragikus hirtelenséggel kihullott a toll, Balogh Edgár a német nagyhatalom felnyílt „Keleti Kapujá”-ról, Ausztriáról szóló Iorga-cikk kapcsán, amely a közép-európai népeket fenyegető nagy veszélyre figyelmeztette a romániai közvéleményt, a *Brassói Lapok* hasábjain megemlékezett egy agyonhallgatott tudósunk, Veress Endre munkásságáról is. Miután az eszme-futtatás Kossuth Lajos intelmét idézve kihangsúlyozta, hogy „hivatásunk előremenni azon munkában, melynek feladata a Duna mentében kifejtetni s megszilárdítani a szabadságnak és a népek együttélésének erőteljes alakzatát”, a következő szavakkal zárul: „Éppen most jelent meg a román fővárosban egy magyar tudós életműve: Veress Endre okmánygyűjteménye Erdély és a román feje-

delemségek közös múltjáról. A nagy román történész és az úttörő magyar kutató döntő pillanatban egészítik ki egymást. ... Okos felismerésen múlik, hogy mi, magyarok, románok és szlávok rögzítjük-e le először a még íratlan dunai történelmet, vagy átengedjük ezt a tudományos tárgykört a Németországban felállított Osteuropäisches Institut professzorainak?”

A „tudomány hercege” — ahogyan jelenleg Pécsen élő fia, ifjabb Veress Endre hozzá intézett versében szólítja, 1868. február 15-én született Békésen, de már három hónapos korában szülei magukkal vitték Bukarestbe: sarkadi származású édesapja, aki mint debreceni diák állott volt be közlegénynek a szabadságharc idején, tíz évi bujdosás után ott lett második hazára. Az ugyancsak honvédközlegény, majd a Makk-féle összeesküvésben való részvétellel vádolt Koós Ferenc mellett Weress Sándor mérnök vezető egyénisége és monográfusa a Habsburg-ellenes koalíciókban fontos szerepet játszott keleti magyar emigrációnak, amelynek a legkritikusabb években Bukarest volt a központja (Kakassy Endre:

A szabadságharc két híres emigránsát ünnepelte Bukarest magyarsága. Keleti Újság, 1928. 288).

Az élénk felfogású ifjú bukaresti iskolás éveit nemcsak a rohamosan polgáriasodó román életnek került a főáramába, de környezete a korabeli események olyan történelmi távlatú megítéléséhez is hozzászoktatta, amely egy egész életre tudatosítja benne a két nép mindenkori sorsközösségének a tényét. Veress Endre elévülhetetlenül nagy érdeme, hogy több mint hat évtizedes munkásságának java részét, 1953. november 24-én bekövetkezett haláláig, e sorsközösség emlékeinek feltárására és minél szélesebb körben való hirdetésére fordította, holott olykor szinte áthághatatlan anyagi nehézségekkel kellett megküzdenie, és nemegyszer jutott osztályrészül a közöny avagy a bizalmatlanság vesszőfútása.

Alig tizenhat éves korában árva marad, úgyhogy középiskolai tanulmányait Koós Ferenc támogatásával Kolozsváron fejezi be, ahova rövid bukaresti magántisztviselősködés után egész népes családjával átköltözik (még hat kiskorú gyermek neveltetésében kellett segítségére lennie özvegy édesanyjának; testvérei közül az egyik idősb Veress Ferenc, a nemrég elhunyt neves kolozsvári bőrgyógyász-professzor). Endrét kezdetben — a szülői ház hatása alatt — a természettudományos megfigyelések, a föld- és néprajzi kérdések érdeklik. Színes cikkek sorozatában ismerteti Romániát a magyar közvéleménnyel (Csatári Dániel: *Veress Endre emlékezete. A gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai* 16. Gyula, 1960. 7). Igazi élethivatására azonban két kiváló tanár, Szabó Károly és Szádeczky Kardoss Lajos irányításával, kolozsvári egyetemi hallgató korában ébred reá. A lúdtollal napestig szorgalmasan jegyeztető Szabó Károlytól a tudományos rendszerességű könyvészkedés és könyvgyűjtés műhelytitkait lesi el, Szádeczky professzor román vonatkozású levéltári kutatásai pedig felkeltik benne a vágyat, hogy a kútfők minél teljesebb feltárásával hozzájáruljon Erdély múltjának, valamint a román nép történelmi, földrajzi és néprajzi hagyományainak a megismeréséhez, s rávilágítson a románság és a környező népek kapcsolatára (*Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și a Țării Românești* I. București, 1929. XII. 1). Jóllehet Erdély történetéből főként a Báthoryak korára (1571—1613) szakosította magát, Magyarország, Románia, Ausztria, Németország, Csehország, Lengyelország és Oroszország levéltáraiban folytatott kutatásai során, ötszöri huzamosabb itáliai tanulmányútjai, valamint angol, holland, spanyol és más külföldi tudósokkal való személyes érintkezései révén 1944-ig 36 kötet oklevéltári anyagot sikerült sajtó alá rendeznie (Veress Endre: *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése* I. Kolozsvár, 1944. VII. 1), a Magyar Tudományos Akadémia pedig még olyan hézagpótlóan fontos dokumentum-gyűjteményeket őriz kiadásra kész állapotban, mint *A Budai Királyi Egyetemi Nyomda román kiadványai* (Kézirattár 446, 425—500 lap), amelynek művelődéstörténeti jelentőségére vissza kell még röviden térnünk.

A leszármazottjaitól nemrég a budapesti Országos Levéltárba került 12 367 levél a tanúbizonysága annak, mennyi utánajárássra és makacs kitarásra volt Veress Endrének szüksége ahhoz, hogy elképzeléseit legáltalában részben valóra válthassa. A román művelődési élet hetven képviselője között — akikkel kapcsolatban állott — Ion Bianuhin, minden román vonatkozású vállalkozása önzetlen támogatójához és Nicolaie Ior-

gához a kölcsönös megbecsülésen túlmenő meleg barátság is fűzte. A nagy román polihisztor 1899. február 1. és 1914. január 18. között kereken 25 levelet intézett hozzá, az 1920-as években pedig latba vetette befolyását, hogy Veress monumentális okmánygyűjteménye, a már idézett *Documente... megjelenhessék* (Mircea Zăciu: *Arhivele budapestene II. Tribuna*, 1965. 4), amelynek kiadásra került tizenegy kötete már magában is a román—magyar együttműködés gyümölcsöző voltának a bizonyítéka, lévén hogy a közlésre javasolt anyag tudományos ellenőrzését Constantin C. Giurescu egyetemi tanár vállalta magára, a magyar okiratokat Veress hűséges munkatársa, Avram Todor fordította le románra (a hagyatékban 202 levele maradt fenn), a fejléceket, illetve a pecsét-hasonmásokat viszont az ízléses nyomdatechnikai kiállításra nagy súlyt helyező történész két kolozsvári művészemberrel, Köpeczi Sebestyén Józseffel és Tóth Istvánnal rajzoltatta meg.

A sorozat megszakadása óta eltelt három évtized tanulságai minden méltatásnál ekesebben bizonyítják az anyagban rejlő értékeket, amelyek az addigi elfoglalt szemléletet kitérítő voltára szórványosan már a kortársak is felfigyeltek, hiszen e dokumentumok betekintést engednek a történelmi országrészek lakosságát egybeforrasztó társadalmi és művelődési erők mechanizmusába, s — miként ezt a karánsebesi származású Mihai Halici-csal kapcsolatos újabb kutatások is igazolták — hozzásegítenek a románság körében folytatott XVII. századi protestáns miszsiós törekvések helyes megítéléséhez (Titus L. Roșu ismertetése. *Familia*, 1940. 96—101).

Míg a különböző történelmi forráskiadványok mindenekelőtt Veress Endre lankadatlan kutatói szenvedélyét dicsérik, életének másik főműve, az 1931—1935-ben közrebocsátott román—magyar könyvészet, a *Bibliografia româno—ungară*, szakavatott szervezői készségének köszönheti a létrejöttét. A román—magyar vonatkozású bibliografizálás gyönyörűségébe — mint az 1931-ben megjelent I. kötet bevezetőjében írja — már bukaresti kisdiák korában belekóstolt, mikor is édesapja gazdag magángyűjteményében, a Központi Könyvtár anyagában és az antikváriumok polcain porosodó ritka kiadványokban egyre több olyan érdekes adatra bukkant, amelyek új, eladdig feledésbe merült vonatkozásból mutattak reá a románok és magyarok sorsközösségének hagyományaira. Egy ilyen irányú repertórium összeállításának szükségessége azonban csak Ion Bianu és Nerva Hodoș korszakalkotó vállalkozásának, a *Régi román könyvészetnek* (*Bibliografia românească veche*) a megindítása nyomán kristályosodott ki előtte. Az első két kötetről közölt lelkes méltatásában (*Erdélyi és magyarországi régi román könyvek és nyomtatványok 1544—1808. Erdélyi Múzeum*, 1910) a mű 754 tételét, Elie Dăianu támogatásával, további nyolc könyv és 72 egyleveles nyomtatvány leírásával egészíti ki, s főleg a magyar tudományosságban kevésbé számon tartott erdélyi vonatkozásokra hívja fel a figyelmet. Bianuval folytatott levelezése, amely immár másfél évtizeden át a különböző szakkiadványok cseréje, levéltári kutatások és a modern könyvtárszervezés kérdései körül forgott* (Veress Endre meghívására Bianu feltehetőleg el is látogatott

* A levelezés anyagát Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának könyvtárában, a Levelezés-gyűjtemény részlegen őrzik.

Kolozsvárra, hogy az Egyetemi Könyvtár új épületét tanulmányozza), ettől fogva új témával gazdagodik. „A másik kérés — írja 1914. június 22-én — a Román—magyar könyvészetre vonatkozik, amelyet a Történelmi Bizottság (Comisiunea istorică) megbízásából kezdtem el. Olyan rendszeresen irányítottam a munkálatot, hogy átlagosan napjában 120—160 cédulát készítenek. A dolog kátyúba kerül azonban, ha nem kapom meg azt a támogatást, amelyet Bogdan úr (Ion Bogdan, a kiváló szlavista — E. K.) biztosra ígért, és én öt héttel ezelőtt hozzá küldött ajánlatomban arra kértem, hogy folyósítson egyelőre évnegyedenként 500—500 Lei támogatást a részemre segédezőim díjazására, akik most az egyetemi szünet alatt készségesen és, nem lévén más kötelezettségük, eredményesen dolgoznak!

Erre a javaslatomra mindmáig *nem kaptam* választ, ami váratlanul érint, mivel így a munkálatot nem folytathatom azzal a lendülettel, amellyel megkezdtem, és Ön jól tudja, hogy nincs mű, amelynek elkészülte sürgősebb lenne, mint egy könyvészeti munkáé! az én repertórium-vállalkozásom párját ritkító lesz, mert felőleli majd mindazt, amit eddig a románokról írtak magyarul, tárgy szerint és igen célszerűen csoportosítva. Mostanig már 2000 cédulám van, de remélhetőleg meghaladom a 10 000-t, mire teljesnek mondhatom; ezt a nagyszabású munkát azonban csak *a legbőkezűbb és állandóbb támogatással végezhetem el*“ (61 394. levél).

Élete alkonyáig tartó viaskodásának kezdetét jelzi ez a levél. Néhány hónappal később Veress Endre már csak Meyer álnéven meri fenntartani bukaresti ismerőseivel a kapcsolatot és kér találkoztót Bianutól a predeali állomáson, hogy átadhassa a *Fontes Rerum Transylvanicarum* IV. kötetének azokat a példányaikat, amelyeket a Bianu kieszközte szubvenció fejében köteles a Román Tudományos Akadémia rendelkezésére bocsátani (61 398. levél).

Veress Endrét 1915 őszén Budapestre rendelték szolgálattételre. Az első adandó alkalommal (1919. február 5-én) innen számol be tudományos munkásságáról barátjának. A kommün után a francia katonai miszsió összekötői, majd diplomáciai futárok révén tartja fenn a kapcsolatot, nehogy szemet szúrjon a Horthy-rezsim rendőrhatalmának és mint kémgyanús elemet kezdjék zaklatni. Levelezésük központjában a háború utáni első esztendőben a Román Tudományos Akadémia magyar könyvvállományának gyarapítása áll: Bianu megbízásából a budapesti antikváriumokban a könyvritkaságok egész sorát hajtja fel, többek között az ő fáradozásának eredményeként került az Akadémia könyvtárába a Kisfaludy-Társaság román népdalgyűjteményének egyik példánya (gondozta Iosif Vulcan), valamint a *Huszadik Század* teljes kollekciója.

A háború okozta megtorpanás és a család nyomasztó anyagi gondjai miatt vállalt terhes mellékfoglalkozások (különböző kereskedelmi típusnyomtatványokat fordít románra, egy Duna-tengerhajózási Társaság levelezését intézi, hiteles törvényszéki tolmács, román—magyar jogi-kereskedelmi szótár összeállításán dolgozik) ellenére Veress Endre tovább folytatja román—magyar könyvészeti kutatásait, sőt — mint 1924. május 1-én kelt leveléből kitűnik — Alexandru Lăpedatu a hozzá eljuttatott javaslat alapján hajlandónak mutatkozott, hogy a kolozsvári Egyetem Történettudományi Intézetének keretében vagy pedig a Kultuszminisz-

térium Történelmi Bizottságának a költségén kiadja a kéziratot (61 440. levél). A hírré munkakedve a magasba szökken: csak 1924 végéig tizen-négy levelet ír Bianunak a könyvészet ügyében; sürget, szervez, tájékoztat. A késedelmesen folyósított segély hiányában saját zsebéből fizeti munkatársait, a cédula-anyag egyik-másik érdekesebb adata köré valóságos kis monográfiákat kerekít (például: *Cinzece istorice vechi unguresti despre români*. București, 1925); közben hazai és külföldi levéltárakban is folytat ismét román vonatkozású kutatásokat, s mindezt bizonyos hála-érzettől indítatva is teszi, hisz — mint írja — a kultúra felé az első lépést román földön tette meg (1925. április 9. — 61 475. levél).

Négy újabb esztendő telik így el megfeszített munka, reménykedés és keserű önmarcangolás közepette. „Sic transit gloria mundi“ — idézi keserűen egy csüggedt pillanatában a latin szállóigét, azonban a vágy, hogy élete egyik főművét közkinccsé tehesse, végső támadásra ösztönzi: 1928. május 24-én, Bianun keresztül valóságos ultimátumot intéz a Román Tudományos Akadémia közgyűléséhez, melyben hat nyomós érvre hivatkozva kéri, szorgalmazza, ajánlja és követeli román—magyar könyvészetének kiadását (61 479. levél).

A román irodalomtudomány szelíd lelkű nesztorát minden bizonynyal bántotta a követelőző hang (a „pretind“ szót pirossal aláhúzta magának a szövegben), azonban az ügy érdekében mégis túltette magát Veress heveskedésén és közbelépése végre meghozta a várva várt eredményt: a könyvészet kiadását elhatározták.

Ilyen előzmények után öltött testet pompás nyomdatechnikai kivitelben a férfikora delelőjén immár túljutott tudós ifjúságának első tudományos elképzelése. Az 1473—1780-as, illetve az 1781—1838-as periódusokat felölelő első két kötet 1931-ben, az 1839—1878 közötti megnyilvánulásokat regisztráló harmadik pedig 1935-ben jelent meg. E kiadvány futólagos bemutatása is külön tanulmányt igényelne (a *Korunk* 1957. 2—3. számában részletesebben szólottam róla), éppen ezért csak annyit kívánunk itt most leszögezni, hogy a munka torzóban maradt, ugyanis az eredeti tervek szerint a már előkészületben levő negyedik kötet egészen napjainkig követte volna nyomon az önálló kiadványokat, míg a repertórium második részeként az időszaki sajtó anyagát szándékozott volt feldolgozni.

A hivatalos elismerés tekintetében Veress nem ringatta magát illúziókban: számít reá, hogy Nicolaie Iorga vitázó kedvében az ő hátán is megtáncoltatja erudíciójának félelmes fustélyát; Alexandru Lăpedatu valószínűleg a szubvenció-ügyből kifolyóan neheztelt meg reá (61 486. és 61 487. levelek), de a magyar hangadó körök részéről amelyek már régóta sanda szemmel méregették Veress tájékozódását, a vártól is élesebb támadás érte, sőt a *Századok* még arra sem volt hajlandó, hogy a hasábjain megjelent elfogultságtól átítatott bírálatra írott válaszát közölje; a cáfolat a szerző költségén külön füzetben látott napvilágot. Veress Endre viszont továbbra is Ion Bianu baráti tanácsát tekintette irányelvének: „Haladj hát egyelőre minél sebesebben a végső cél felé, nem várva más kiérdemelt dicséretet, mint a megelégedést, hogy országaink és népeink javára ilyen világosságot árasztó művet hozhattál létre“ (Veress Endre: *Román—magyar könyvészetem*, Melléklet a *Századok* 1935-ös évfolyamához).

Hősünk látszólag a közélet arénájától távol, kizárólag a kultúra esz-közeivel igyekezett hivatásának eleget tenni, ám korántsem a valóság-tól elszakadt, apolitikus szobatudós pályája az övé. Kezdeményezései a mindennapi élet szükségleteiből fakadnak, s azokat igyekszenek magasabb szinten kielégíteni. Miután a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal megindult mozgalmakat, amelyektől Veress 1919-ben az egész világ demokratikus átalakulását várta, a nemzetközi reakció Közép-Európában visszaszorította, s már kezdtek gyülekezni a láthatáron az újabb világháború vészfellegei, egy román—magyar könyvtár megindításával akarja a két nép közé ékelődött falat ledönteni. „A román irodalomból — írja az első kötet bevezetőjében — alig van eddigelé a magyarba valami átültetve, habár annak annyi becses, szép, jellemző, költői és érdekes terméke van — kivált napjainkból —, hogy azt bárki gyönyörűséggel és okulással olvashatja.“

Sorozatkezdőnek Vasile Alecsandri prózai írásaiból vett szemelvényeket jelentet meg, de Eminescu, Creangă, Caragiale, Coșbuc, Brătescu-Voinești és Vlahuță írásművészetének a bemutatását is tervbe vette. Bianu, akinek a szövegek válogatásában a tanácsát és a Román Tudományos Akadémia részéről nagyobb megrendelés formájában biztosítandó anyagi támogatás megszerzésében pedig a segítségét ez alkalommal is kéri (6415—6416. levelek), borúlátóbban ítéli meg az esélyeket: „A két könyvtár, magyar—román és román—magyar, ötlete nagyon jó és nagyon hasznos lehet — szögezi le 1922. november 13-i levelében. — Nem hiszem azonban *most* megvalósíthatónak, vagyis azt hiszem, hogy a közhangulat még igen rideg efféle irodalom számára“ (55 143. levél). Sajnos, a fejlemények Bianut igazolták, mert a sorozat az első füzettel elakadt.

Egy évtizeddel később, Emanoil Bucuța költő, a *Boabe de grîu* szerkesztője, a közös művelődési hagyományok felelevenítésére magyar írókat és tudósokat kezdett bevonni munkatársai közé. Veress Endre gazdagon illusztrált cikkében a budai Királyi Egyetemi Nyomda román kiadványait mutatja be a revü olvasóinak, majd ugyanennek a témának tudományos szinten való megvilágítására két vaskos kötetben összegyűjti a nyolc évtized (1780—1861) román nyomtatványaival kapcsolatos iratokat. Minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ez a már teljesen sajtó alá rendezett okmánytár, amelynek kincseit kutatóink (Iosif Pervain professzor és Domokos Sámuel) néhány éve kezdik szakszerűen kiaknázni, az erdélyi román felvilágosodás virágkorának a „hajónaplója“; csak Samuil Micu-Clain cenzori és korrektori működéséről közel 80 adalékot tesz hozzáférhetővé, de sok, eddig számon nem tartott utalás révén betekintést nyerhetünk Ion Budai-Deleanu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Dimitrie Țichindeal, a *Budai Lexikon* szerkesztőinek és a modern román műveltség sok más úttörőjének áldozatos munkásságába is.

Hagyatékának a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában őrzött kötegeit forgatva (a gyűjtemény egy részét, I. Tóth Zoltán javaslatára a Történettudományi Intézet vásárolta meg — I. Tóth Zoltán: *Magyarok és románok. Budapest, 1966.* 44), az embert lenyűgözi a félig kész vagy csak az adatgyűjtés fázisáig jutott román—magyar kismonográfiák változatos tematikája, amely a kapcsolatok főerővonalaihoz idomulva évszázadokon ivel át. Íme egy-két címötlet: *Zamfira, havasalföldi fejedele-*

lemlány Erdélyben, Grigorás-vajda gyűrűje — novellának is feldolgozható (Veress Endre megjegyzése), *Az Alduna magyar szemmel, Koós Ferenc munkássága, Dobrudzsa a magyar irodalomban.*

Ennyire sokrétű dokumentációt még Veress Endre szokatlanul nagy munkabíráásával sem lehetett volna egyetlen emberélet alatt összehordani. Román—magyar könyvészetének bevezetőiben tényleg számos munkatársának: Vicențiu Bugnariu, Valeriu Bologa, Csúry Bálint, Kelemen Lajos, Iulian Marțian, Norbert Salem, Rudolf Speck és mások mondanak köszönetet, azonban meglepő, hogy a felsorolásból hiányzik Bitay Árpád neve, holott együttműködésüknek írásos nyomai is maradtak. Álljon itt bizonyoságul egy levéltöredék, amely átvészelte a Bitay-relikviák zömét elpusztító kolozsvári bombatámadást. „Kedves Barátom — kezdi Veress Endre 1925. május 14-ről keltezett levelét —, rendkívül érdeklődéssel figyelem megbecsülhetetlen nagy értékű irodalmi működését, melyet 1918 óta — a változott viszonyok közt — magyar—román tárgyú cikkei és tanulmányai által mind szélesebb körben ... kifejt. Teljes életemben a magyar—román megértésért küzdve, jóleső örömmel látom, hogy ez irányban nálam fiatalabb erő is kilép a küzdőterre s kívánom, hogy e téren továbbra is fokozódó lelkesedéssel működjön“.

Bitay Árpád

A „fiatalabb“ küzdőtárs tényleg párját ritkító felkészültséggel felvértezve állott sorompóba, hiszen rövid tudományos tevékenységével országhatárokon innen és túl már ekkor tekintélyt szerzett nevének. Szerteágazó lázas munkálkodása, amely alig tizenhét esztendő leforgása alatt fáklyalángként emésztette el életét, talán a legtalálhatóbb jelképpel a gyermeklancsfű bóbítájának a szélben való szertesztét szállásához hasonlítható. Szerencsére két legközelebbi tudóstársa jóelőre gondoskodott róla, hogy a nagyrészt időszaki sajtóban szétszórt tudományos eredményeire ne telepedhessék reá egyik napról a másikra a feledés pora: közvetlenül halála után György Lajos megírta legalább nagy vonalakban az életrajzát és összeállította a könyvészetét (*Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága. Erdélyi Tudományos Füzetek 100. Kolozsvár, 1938*), míg Nicolaie Iorga a szükre szabott

költségvetési keretek ellenére lehetőséget talált arra, hogy tisztas áron megvásárolja az özvegytől intézete számára Bitay Árpád könyvtárát, amelynek a sok-sok lapszéli glossza kölcsönöz különös értéket.

Bitay Árpádot tehát nem kell újonnan felfedezni manapság, legfeljebb a közelmúlt megemlékezéseihez (Engel Károly: *Megértés és test-*

vériesülés — N. Iorga-levelek Bitay Árpád hagyatékában. *Utunk*, 1965. december 3., Dávid Gyula: *Egy hídverő*. *Utunk*, 1967. december 1.) viszonyítva további adalékok közlésével tegyük előbbé a mai olvasó számára is az alakját.

Előljáróban mind Veress Endrét, mind pedig őt életművük sommás jellemzése gyanánt „hídverők“-nek neveztük. Nos, e megtisztelő elnevezés igazolására íme még néhány Bitay Árpáddal kapcsolatos tanulmánytétel, amelyeknek közvetett volta csak növeli a hitelüket. Ion Sân-Giorgiu írja a Vălenii de Munte-i szabadegyetemről szóló könyvében, hogy a hallgatóságnak felejthetetlen élményt jelentettek Bitay Árpád magyar irodalomtörténeti tárggyú előadásai. Iorga 1922-ben vette először tervbe az együttélő nemzetiségek sorából kikerülő tudósok bevonását a programba. Bitay Árpád 1923 nyarán kapcsolódott be a munkába, s eszmeszilárdságára jellemző, hogy akkor sem hagyta cserben ezt az egész Délkelet-Európa szempontjából fontos intézményt, midőn mások már régen lemorzsolódtak mellőle (Ion Sân-Giorgiu: *O cetate culturală Vălenii de Munte [1908—1928]* Vălenii de Munte, 1928. 18, 27—44). Sőt, e fórum hivatásának megfelelően évről évre gazdagította kurzusát, egy-egy központi gondolat köré csoportosított ciklussá szélesítve ki a változatos tényanyagot. A *Neamul românesc* beszámolóiból kitűnik például, hogy 1936-ban tizenegy előadásban foglalkozik a románság művelődési és politikai történetének magyar vonatkozású mozzanataival; témái közé tartoztak például: románokról szóló hírek a XVI. századi jezsuiták erdélyi levelezéséből; román kiválóságok az erdélyi fejedelmek gyulafehérvári udvarában (XVI—XVII. század); Mihai Viteazul gyulafehérvári templomának és klostromának története; Ion Băncila, az Erzsébetvároson működött első erdélyi román süketnéma-oktató és támogatói, Ion Bob balázsfalvi, valamint Kovács Miklós gyulafehérvári püspök; bukaresti tárggyú magyar novelláskötet 1897-ből.

Kétségtelen, hogy nem mindegyik téma felfedezése Bitay Árpád kizárólagos érdeme, és az is, hogy azóta jó néhányat elmélyültebb tudományos szinten értékesítettünk. Harminc év távlatában azonban ma már tisztán áll előttünk, hogy Bitay igazi nagysága önzetlenségében rejlik (szívem szerint alázatosságot írnék): az elsők között volt, aki már az első világháborút követő hónapokban felismerte, hogy a romániai magyarság létkérdése a minél hamarabbi bekapcsolódás az ország szellemi vérkeringésébe. Azt is jól tudta, hogy ez egy régebbi, a nacionalista elfogultság izapjától csak átmenetileg megzavart kétoldalú áramlás formájában valósulhat meg; ám mindehhez tudományosan megalapozott, frapárs, mozgékony közvetítésre van szükség, mert a tájékoztatatlanság óhatatlanul bizalmatlanságot szül. Hasonlóképpen vélekednek román elvbarrátái is. Petru V. Haneş, a kor egyik kiváló irodalomtudósa írja Krisztof Györgynek a Bitay fordításában megjelent magyar irodalomtörténetével kapcsolatosan: „Műveltségünk kárát látja annak, hogy oly kevésbé ismeri a magyart, és mindaz, ami oly nagymértékben járul hozzá, miként az Ön műve, hogy ezt a megismerést siettesse, a javunkra válik (Párizs, 1934. október 9-én kelt levél a Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája Kolozsvári Fiókjának a gyűjteményében).

Érdemes volt-e egy Bitay Árpádhoz mérhető tudósnak több száz apró közléményben szétforgácsolnia tudását, holott energiájából számot-

tevően nagy opusok alkotására is futotta volna? Nem délibábos ábrándot kergetett-e Veress Endre, midőn a tőle telhető teljességgel, közönyös kortársai elé akarta tárni a közös múlt írásos és nyomtatott emlékeit, „mindent, ami románokról és magyarokról szól, hasznára mindazoknak, akik e nélkül szükölköve írnak és dolgoznak“? (Veress Endrének 1929. július 2-án Bitay Árpádhoz intézett levele).

Korántsem! A két hídverőt látszólag különböző munkamódszere ellenére összekapcsolja a közös szándék, annak a nemes humanista állásfoglalásnak a hirdetése, amelyet Iorga az 1924-es Vălenii de Munte-i záróbeszédében lényegében így fogalmazott meg: „Azért vagyunk itt, hogy megszeressük, legkevésbé azért, hogy gyűlöljük egymást.“ Emléküknek akkor adózunk méltóképpen ma, amikor a mi nemzedékünk valóban végig is megy azon a hídon, amelyet az ő áldozatos erőfeszítésük is segített a magasba emelni.

Páll Lajos rajza